

A fájdalom természetrajzához

Két régi emlék, hasonló tanulságokkal.

Utolsó éves bölcsészként mindkét tárgyam gyakorló tanítását egyazon szemeszterben kellett elvégeznem – 1975 őszén magyart felső tagozaton kellett tanítanom a Ságvári Endréről elnevezett szegedi gyakorló általános iskola egyik hetedik osztályában. Kiemelt kádergyerekek jártak oda nagy számban, párt-funkcionáriusok, ilyen-olyan igazgatók, orvosok, ügyvédek, professzorok csemetéi. Petőfi magyarországi vándorlásairól szólt a tanítandó anyagrész, az egyik kiadandó házi feladat pedig az volt: a nebulók jelöljék meg, kövessék végig Petőfi Sándor hazai kóborlásainak helyszíneit, hol, merre járt a legzseniálisabb magyar huszonéves. „Akkor...le kell rajzolni, amerre járt?” Igen. „Akkor...lehet Nagy-Magyarország térképet rajzolni?” Igen. Az az egetverő, harsány, spontán hurrázás ma is – életem utolsó percéig – itt van a fülemben.

A Ceausescu-rezsim bukása után vonaton utaztunk újra – mert már lehetett – Erdélybe. Nemcsak a forradalomnak hazudott titkosszolgálati puccson voltunk már túl, de tudván tudtuk azt is, hogy nemsokára szabad választások lesznek Magyarországon. Az emlékezetes százezres marosvásárhelyi könyves-gyertyás tüntetés után és nem sokkal a véres magyarellenes pogrom előtt jártunk. A középkorú kolozsvári házaspárral persze hogy az éppen aktuális Kárpát-medencei helyzetről beszélgettünk, mind jobban belemelegedve. A férfi keserűen a román mentalitás megváltoztathatatlanságáról, e sorok írója biztatólag az anyaország ekkor már néhány éve látszó, mindinkább megizmosodni tűnő akaratáról, erejéről beszélt. „Mindegy, uram, úgyse lesznek itt újra a magyarok”, mondta a férfi. Felesége, aki addig jobbra csendben üldögélt, váratlanul, áttüzesedve felkiáltott:) hát nem látod, hogy féllábbal már itt is vannak?”

Két extrémnek tűnő, de alighanem nagyon is elgondolkodtató példa arról, mennyire igaza van Szindbádnak, midőn a hajós és úriember Márainál azt válaszolja a pincér szomorú kérdésére – hol van a régi ország, Szindbád úr? – : „a lelkekben.”

Merthogy tényleg ott van. A lelkek legmélyén. Minden ellenkező, lehangoló látszat dacára. Máig. Most is.

„Magyar az, akinek fáj Trianon” – Illyés Gyula meghatározását a fájdalom természetrajzának ismertetésével lehet megérteni igazán.

A fájdalom olyan, mint a hideg víz. Először rettegünk tőle, ódzkodunk belemártani akár a kisujjunkat is, aztán ha hirtelen, egyetlen nagy, erős elszárással belemérülünk, nemsokára szinte már nem is érezzük – csak valami tompa, az érzekeink legmélyén megmaradó rossz emlékeztet arra, hogy nem kellemes langymelegbe, hanem bántóan hideg közegbe ereszkedtünk alá az imént. Az észak-amerikai indiánokról írja a magyar esszé egyik, méltatlanul kevésbé ismert nagymestere, a népi írók nyugati emigrációjának legkiválóbbjai közé tartozó Gombos Gyula: a hiedelemmel ellentétben a fájdalom elviselése nem számított közöttük különösebb érdemnek – ez a férfiúi, emberi mi-

nőség elemi követelménye volt, enélkül jóformán számba sem vettek senkit. A fájdalmat tehát leplezni, titkolni, magyarán elviselni kell tudni. „Az a le-gény, aki állja.”

Trianon kapcsán csak most, majdnem megkésve kezdjük újra értőn felfe-dezni Juhász Gyula nagy versének üzenetét: „nem kell beszélni róla sohasem, de mindig, mindig gondoljunk reá.” A fájdalom magánügy, a következményei nem azok. Csakhogy a fájdalom meghatározta közösségi tennivalók nem tar-toznak a fájdalom kiváltóira. Sőt. A rossz lelkiismeret szánalmasan nagyhan-gú lovagjai, a tolvajt kiáltó rablók változatos formákban egymást váltó nem-zedékei előtt összeszorított foggal, az indiánok méltóságával kell megnyilvá-nulni. Régen túl vagyunk már a fájdalom legelső, letaglózó hidegvizes fel-szisszenésén: érzékeink legmélyén azonban a rossz, az a gyötrellem váltig emlékeztet. És éppen ez készlet cselekvésre. Mert tizenhároméves gyerkőcök és sok évtizedes eltaposottságban élő „kisebbségi polgárok” természetrajza voltaképpen semmiben sem különbözik – ami az alapokat illeti. Nem tudjuk, a lelkünk hol végződik. Azt viszont igen, hol kezdődik. Valahol errefelé, eze-ken a vidékeken.

Trianon eddigi évfordulói kapcsán már elmondtak és most újra el fognak mondani igen sok szép és felemelő és okos gondolatot – kövessenek bár meg: kicsit már unom őket. Amikor e vérlázító nemzetgyilkossági kísérletről valahol a lelkesítő igazság kimondatik, és lelkes öregurak meg korosodó honleányok helyükről felugorva kiabálják, hogy „vesszen Trianon!” – majdhogynem úgy ér-zem magam, mintha hiányos öltözékben pisztollyal kényszerítettek volna a for-galmas utcán sétálni. Mintha fényszórók kereszttüzeiben vizsgálnák, mennyire torzul el az arcom a fájdalomtól, a víz irtóztató, fagyos hidegségétől. Ez a sze-méretlenség-érzet, ez a rejtőzködni akarás lehet a menedékünk. Valószínűleg a végső megoldás kezdete is. Mert a legyőzött fájdalom a férfias cselekvés elő-szobája. Mert követelőző, szónokias felkiáltások helyett a csendes és szívós, szófukar és okos tett méltósága a visszahódított múlt oltára felé vezető ösvény. Jajongás, busongás, hóbörgés és ábrándozás közül kikanyargó egérút. Fállákkal valahol – bárhol – lenni: azt jelenti – megvetni a lábunkat. Ahogyan e kérdés-körben máig egyik legjobb diagnosztánk, a fájdalom természetrajzában igen-csak otthonos Reményik Sándor írta: „hát vedd meg a lábad ott, ahol megáll-hatsz, S azt mentsd, azt a talpatalnyi helyet, Szikrát tűzből, cseppet a folyóból, A töredéket eltört mondatodból.” A talpatalnyi hely, az a nagyon-nagyon kevés-ke – így lehet és lesz is egyre nagyobbá...

Régóta mélységesen tisztelem-becsülöm egyik erdélyi klasszikusunkat, Makkai Sándor püspököt, de különvéleményt kell bejelentennem: egyáltalán nem érem be a magunk revíziójával. Még csak szükséges, de nem elégséges előfeltételnek sem tekintem. Elég volt az önostorozásból. A magunk nemesítésének elképze-lése, a Németh László-i „a kisebbség joga az életre, hogy különb; a kisebbség jogosítványa, hogy elit tud lenni” programja, hasson bár szentségtörésnek: túl-haladott. (A legendyebb megítélés esetén is: nincs rá idő. Mire végrehajtanánk önmagunk revízióját, szép csendesen elfogyunk. Kiirtanak, asszimilálnak, elve-szítenek, mert közben elveszítjük önmagunkat.) Már nem erre van szükség – mert erre már nem lehet szükség. (Meglehet, „sajnos”-t is mondhatnánk, de ez

sem segít rajtunk.) A közösségi cselekvéshez, bármennyire meglepő is bevallani, az egyéni, individuális minőség javulása elhanyagolható, mert elégtelen tényező. Az albánok alig nyolcvan év alatti megerősödéséhez nem az egyedek ilyen-olyan változásai, hanem a kollektívum „képzettsége”, megedződöttsége, a lelkek legmélyén rejtőző tartalmak bátor kibontására alapozó „használat”, gyakorlati alkalmazás járult hozzá – mindent eldöntő mértékben. Az a felismerés, hogy igenis a közös lélekmélyi sugallatok számítanak, semmi más. A fájdalom titkainak, természetrajzának alapos ismerete. És mindaz, ami ebből következik.

A kiirtott indiánok és a feltámadt albánok közötti vékonyka pallón egyensúlyozni: ez az igazi korfeladat. A jövő nagy mutatója. Az idők méhében mindig készül valami: aki ezt nem tudja, semmit sem tud. Aki ezzel nem számol, vegetációs szintű életet él. A magyar önépítkezésről időről-időre elmondjuk, hogy ki-ki a maga kis posztján és hosszú távú nemzetstratégia és hasonlók. A lényeg ennél sokkal egyszerűbb. „Aki nem magyar, nem tudja, mi a fájdalom”, írta Dsida Jenő a Psalmus Hungaricus-ban. Mivel magyarok vagyunk, hát nagyon is tudjuk. A fájdalom elviseléséhez erő kell. Az erőhöz lélek. A lélekhez hit. A hit tényleg hegyeket képes megmozgatni és igenis tett és tesz csodákat, megtörtént, igazi csodákat. Máris visszaérkeztünk az erőhöz – ami egyenesen a fájdalomtól fakad. Eötvös József azt mondta: csak azt nem nyerhetjük vissza többé, minek visszanyerésére erőnk hiányzik.

Amíg fájdalmunk van, addig erőnk is. Ezt kéne belátni.

Ezután következnenek az összes lehetséges ellenvetések: a „realitások” (milyen igaz volt Csurka Istvánnak, amikor már 1986-ban „az elfogadhatatlan realitásról” írt!), „korszerű” Európa légiesült határokkal és mindenható EU-val, „háborús veszély”, nagyhatalmi összjátékok, világuralmi-világhálózati összeesküvések leosztott kártyái, zsarolt és sarokba szorított mindenkori magyar kormányok, szomszédaink kisantantós összefogása és túlereje, politizálási, konspirációs ügytelenségünk („lám, a románok!”), helyzetkihasználási, „ziccereket kihagyó” eseteink a közelmúltban – és így tovább, így tovább.

Ha 1938-ban vagy 1940-ben, az első és második bécsi döntést megelőző tárgyalások kezdetekor valami jótét lélek összegyűjtötte volna a lehetséges ellenvetéseket, az imént felsoroltak legtöbbjét az adott körülmények között Kánya Kálmánék vagy Teleki Pálék képébe lehetett volna vágni. Törődött volna akkor ezekkel valaki? Közlebbi példa: ha 1956. október 23-án délután egy másik jótét lélek összegyűjti az összes lehetséges ellenvetéseket a realitásoktól a nagyhatalmi játszmákon át konspirációs ügytelenségeinkig és tovább – ugyan ki hallgatott volna rá?

A hit erejéről sok szépet és igazat megírtak már – nézzük most a dolgot jóval hétköznapiban, ha úgy tetszik, praktikusabban.

Az eszménytelen cinizmus „gyakorlatiassága” azt mondja, izélhetjük az egész gyönyörű forradalmat, két hét múlva vérbefojtották, megtorlás lett és dögvész, mit akarunk hát? A csodálatos terület-visszatérések a hazához négy-öt-hat-hét

évig tartottak, utána szörnyű megtorlás következett, és olyan pokol lett az elszakítottak élete, amilyen azelőtt sohasem volt, mit akarunk hát?

„Jobb a békesség.”

„Csak zűrzavart, felfordulást, pusztulást okozna.”

„Délbábos ábrándozás, ősi magyar öncsalás és hóbörgés.”

„Megérdemeltük, maradjunk inkább nyugton.”

Figyeljük meg jól azokat, akik így beszélnek. Mi tud, mi tudhat fájni ezeknek az embereknek? Saját érdekeik csorbulásán kívül semmi. Aki pedig nem ismeri a fájdalmat, a fájdalom természetrajzát – önmagát rekeszti ki a magyarul értők közösségéből. Tehát nincs vele mit kezdeni. (Mindezzel együtt ők voltak és lesznek az elsők, akik nemzeti lobogóba burkoltan, lelkesülten ordítottnak majd, és elsőként találják meg az ügyeskedő seftelés lehetőségeinek tárházát a visszacsatolt területeken.)

Csonka országnak csonkult lelkűek a polgárai. Ha az anyaország közelmúltbéli és mai állapotait akarjuk rögzíteni, nem kerülhetjük meg ezt az igazságot. Ami a Magyarország nevű maradék földdarab lakosságával az elmúlt évtizedek alatt történt – egyenes arányban van Trianon elfogadottságának és ismeretlenségének, a közönynek és az eszménytelen cinizmusnak elterjedtségével. Magyarország 2010 elejére, Trianon 90. évfordulójának esztendejére nemhogy a mostohaanya-ország, de egy elzüllött, tönkrement, nyomorult valamikori anya országának torzképét öltötte magára. Az utolsó nyolc év során a még a Kádárkorban is végig meglévő Természetes Vonzerő szinte semmivé foszlott: gazdasági téren Szlovákia és Románia EU-tagságával az ottani „nyugatiasság” számos eleme – eurótól legújabbkori, látványos román „csillogásig” –, belpolitikailag a balkáni méreteket már-már legyőző korrupció, elszegényedés, Budapest képeinek „legatyásodása”, külpolitikában a minden korábbit alulmúló gyávaság és tehetetlenkedés, sunyi meghunyászkodás és konformista elvtelenség segített biztosítani az elszakított nemzetrészekben a korábban szívszorító daccal mindvégig legalábbis édes mostohának tartott maradék ország iránti, növekvő idegenkedést. Az idegen titkosszolgálati céllal kierőszakolt 2004. december 5-e pedig minden lehetséges utóhatásával csak még tovább erősítette ezt a félelmetes folyamatot.

Ebben a helyzetben kell farkasszemet néznünk a fájdalom természetrajzával. Tudván, mennyire összefügg – most is, mint mindig – az elszakított milliók mozgásterének változása az anyanemzet helyzetével. A fájdalom alakváltozatai és a lélekmélyi sugallatok szigorúan ennek tükrében szemlélendők. És ekképpen érkezünk el a kiindulópontához, megedződve és egyre elszántabban: jelenlegi, kétségbeejtő anyaországbéli helyzetünkben erről a nullpontról kéne újrakezdeni a közös gondolkodást. És inkább már ma, mint holnap.